

Kino dilində şifahi ədəbiyyatın bəzi onomastik üslubi xüsusiyyətləri

Fizuli Mustafayev

Filologiya elmləri doktoru, dosent
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
E-mail: mustafayev.fizuli8@gmail.com

Annotasiya. Məqalə kino dilində şifahi ədəbiyyatın bəzi onomastik üslubi xüsusiyyətlərinə həsr olunub. Bildirilir ki, Azərbaycan klassik ədəbiyyatı onomastik vahidlərlə zəngindir. Onomastik vahidləri bu istiqamətdə öyrənən sahə poetik onomastika adlanır. Poetik onomastika – onomastikanın üslubiyyəti dilçiliyin ən yeni və hələ çox az tədqiq olunmuş sahələrindəndir. Bu sahələr barədə məqalədə ətraflı məlumat verilir.

Məqalədə onomastik vahidlərin iki istiqamətindən danışılır: şifahi ədəbiyyatda onomastik vahidlər; yazılı ədəbiyyatda onomastik vahidlər.

Araşdırmada qeyd edilir ki, leksikanın üslubi laylarından bəhs edərək xüsusi adların emosional çalarlarına, bədiiliyinə, ifadəliliyinə, obrazlılığına, bədii mətnə milli kolorit verməsinə və digər məsələlərə nəzər salmaq, onları lingvistik təhlildən keçirmək olduqca vacibdir.

Tədqiqatda məlumat verilir ki, Azərbaycan folkloru zəngin onomastik xüsusiyyətlərə malikdir. Bu xüsusiyyətlər özünü bədii və sənədli televiziya filmlərində bariz şəkildə əks etdirir.

Açar sözlər: onomastika, üslub, poetik xüsusiyyətlər, şifahi ədəbiyyat, yazılı ədəbiyyat, toponim, antroponim, bədii mətn

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 17.07.2024; qəbul edilib – 30.07.2024

Some onomastic stylistic features of oral literature in the language of cinema

Fizuli Mustafayev

Doctor of Philological Sciences, Associate Professor
Institute of Linguistics named after Nasimi of ANAS
E-mail: mustafayev.fizuli8@gmail.com

Abstract. The article is devoted to some onomastic stylistic features of oral literature in the language of cinema. It is reported that the classical literature of Azerbaijan is very rich in onomastic units. The area that studies onomastic units in this direction is called poetic onomastics. Poetic onomastics – the stylistics of onomastics – is one of the newest and still little-studied areas of linguistics. These directions are described in detail in the article.

The article talks about two directions of onomastic units: onomastic units in oral literature; and onomastic units in written literature.

The study notes that, speaking about the stylistic layers of vocabulary, it is very important to pay attention to emotional nuances, artistry, expressiveness, figurativeness, national coloring of a literary text and other issues, as well as to analyze them linguistically.

The study reports that Azerbaijani folklore has rich onomastic features. These features are clearly reflected in feature and documentary TV films.

Keywords: onomastics, style, poetic features, oral literature, written literature, toponym, anthroponym, literary text

Article history: received – 17.07.2024; accepted – 30.07.2024

Giriş / Introduction

Azərbaycan klassik ədəbiyyatı və müasir bədii ədəbiyyat onomastik vahidlərlə zəngindir. Dilçilik ədəbiyyatında onomastik vahidləri bu istiqamətdə öyrənən sahə poetik onomastika adlanır. Poetik onomastika – onomastikanın üslubiyatı dilçiliyin ən yeni və hələ çox az tədqiq olunmuş sahələrindəndir. Kino dilində isə bu sahəyə ümumiyyətlə diqqət ayrılmamışdır.

Bədii ədəbiyyatda onomastik vahidlər iki istiqamətdə öyrənilməlidir:

a) şifahi ədəbiyyatda onomastik vahidlər;

b) yazılı ədəbiyyatda onomastik vahidlər.

Tədqiqat göstərir ki, şifahi ədəbiyyatda işlənən onomastik vahidlər leksik-semantik, üslubi cəhətdən yazılı ədəbiyyatdan fərqlənir. Ümumi leksikanın üslubi laylarından bəhs edərəkən mütəlq xüsusi adların emosional çalarlarına, bədii liyinə, ifadəliliyinə, obrazlılığına, bədii mətnə milli kolorit verməsinə və digər məsələlərə elmi nəzər salmaq, onları linqvistik təhlildən keçirmək olduqca vacibdir.

Əsas hissə / Main Part

Kino dilində onomastik vahidlər çox müxtəlif üslubi məqamlarda işlənir. Bu cəhətdən Azərbaycan şifahi ədəbiyyatı zəngin nümunələrlə doludur. Hələ lap qədim dövrlərdə yaranmış nağıllarda, dastanlarda, bayatılarda, laylalarda, oxşamalarda və xalq ədəbiyyatının başqa nümunələrində şəxs, yer, planet adları və sair onomastik vahidlər ya real, ya da əfsanəvi plan-da işlənmişdir.

Məsələn, “Məlikməmməd” nağılında *Div*, *Əjdaha*, *Zümrüd*, “Ağatlı oğlan” nağılında *Dərviş*, “Koroğlu” dastanında *Misri qılınc*, *Qırat*, *Dürat*, “Kitabi-Dədə Qorqud”da *Təpəgöz* və s. xüsusi adlar əfsanəvidir. Zaman keçdikcə, bu adlar nəsildən-nəslə keçərək yaşamış və bu günə kimi gəlib çatmışdır.

Azərbaycan filmlərində kinoaktyorların dilində bu adlara tez-tez rast gəlmək olur.

“Nakaşidze: – Nə demək istəyirsiniz?”

Səlim bəy: – Heç eşidibsinizmi Nəbi yığdığı hökumət vergisindən birçə qızıl götürsün?

Nakaşidze: – Şişırtməyin, siz Allah, gədənin birini.

Səlim bəy: – Şişırtmirəm zat-aliləri, “Div” kimi “Əjdaha” kimi adamdı, elə-belə, təəssüflənirəm” [“Qaçaq Nəbi”, 1980].

“Qasım: – Nədir, yenə *Zümrüd* quşu kimi kəsdirmisən başımın üstünü.

Sarı: – Deyirsən də, Qasım! Balalarım qulluq eləmirəm mən... Günlərlə üzümü görmürlər, heç bilmirəm nə yeyib-içirlər. Hə, peşman olmamısan ki?”

Qasım: – Nəyə?”

Sarı: – Şoferliyi tullamağına” [“Kişi sözü”, 1985].

“Məşədi Oruc: – Məni? Məni kim diriltməli idi?”

Hacı Həsən: – Doğrudan səni kim diriltməli idi? Küçədən keçən *Dərviş*, yoxsa Şeyx Həzrətləri?”

Məşədi Oruc: – Məni? Heç kim. Mən deyirəm ki, Şeyx Həzrətləri mənim qardaşım Kəblə Fətullahı dirildib, daha səni diriltməyib ki? [“Ölülər”, 1980].

“Birinci təlxək: – Qərib sizə öyrədəcək hər şeyi!”

Akşad: – Hə, yavaş... Bəlkə deyəcək ki, al Misri qılıncı, min *Qıratın* belinə, sonra da *Düratın*. (Başqa istiqamətə baxıb deyir). Bəniadam Qərib bunu etsə, bu andan onu baş vəzir edirəm. Əmrimi əhaliyə elan edərsən!” [“Qərib cinlər diyarında”, 1977].

“Raki: – Eşidib itaət edirəm, şahim!”

Akşad: – Hə, əziz qonaq, təlxəklərimin yanında əyləşən *Təpəgöz* xoşuna gəldimi?”

Qərib: – Əlbəttə!” [Yenə orada].

Şifahi ədəbiyyatda işlənən antroponimlərin və toponimlərin işlənməsinin aşağıdakı xüsusiyyətlərini göstərmək olar:

1. Dastanlarda, nağıllarda və başqa şifahi ədəbiyyat nümunələrində işlənən şəxs adlarının bir qrupu real həyatdan götürülmüş, xalq arasında ən çox istifadə olunan adlardır. Məsələn, “Bu davadan sonra yaranan Nakaşidzenin Gorus naçalniki Cəfərqulu bəy Cavanşirə, ikinci nahiyyə pristavı *Əliağa bəy Cavanşirə və Qatar*

pristavi Mehdi bəyə acığı tutdu” [“Qaçaq Nəbi”, 1980].

“Cənnəti: – Piri təbimdən cavanlar istəmirilər tazə söz,

Onların, zənnimcə var təbimdə bindazə söz.

Vahid : – Mirzə, *Bəhram* etiraz etməzsə, cavab beytini də sən deməlisən” [“Qəzəlxan”, 1991].

Xəlil: – Məsmə xala, rəisin əmridir.

Məsmə arvad: – Adə, bura bax, *Hidayətsən, Xəlilsən, Zəlilsən*, bilmirəm... Mənim nəvəmi sən tutub gətirmisən bura. Sən öləsən, onun başına bir iş gəlsə, barmağımı soxub gözlərini çıxardaram sənin.

Xəlil: – Ay balam, vallah bizlik deyil, billah bizlik deyil. Biz kimik axı? Qalx yuxarı rəisin yanına” [“Yuxu”, 2001].

“Nakaşidze: – Nəyə?

Səlim bəy: – Nəbini niyə öz tərəfimizə çəkə bilmirik? Bilirsiniz ondan necə zabit çıxar?

Nakaşidze: – Bilirəm, elə *Mahmud qazi* də onu deyir” [“Qaçaq Nəbi”, 1980].

“Baba: – Deyirlər, *Hacının İsa* adlı bir qonşusu var idi, onun da *Qəndab* adlı gözəl bir qızı var idi. Onu da deyirlər ki, “Xalıq” – xəlx edən, yaradan, yəni Allah deməkdir. İslamda yalnız Allaha məxsus olan adı bəndəyə vermək olmaz. Amma, görünür səni belə çağıranların bundan xəbəri yoxdur. Bir də ki, indi adları təhrif etmək, korlamaq dəb olub. *Fəridə* – “Faruk” deyirlər, *Əfqana* – “Afik”, *Zülfüqara* – “Zulik”. Beləcə, hər birinin öz mənası olan adları mənasız söz yığımına çevirirlər. Bu gülməli adları qəbul eləyənlər də, sanki dönüb özləri yox, başqası olurlar” [“Dərs”, 2015].

“Qasım: – Yoox, peşman niyə oluram, *Həsən* şofer kimi ad çıxarıb.

Sarı: – Bilirəm ki, sənin kimisini day tapmayacam. Həm də fikirləşirəm ki, bəlkə qayıdası oldun öz yerinə” [“Kişi sözü”, 1985].

“Hacı Həsən: – Nə olsun ki, məni diriltməyib. *Məşədi Surxayı* ki dirildib. Diriltməyəndə nə olar? Vacibdir bəyəm? İndi məni diriltməyib deyə, qonağım ola bilməz?” [“Ölülər”, 1980].

Bu nümunələrdəki Cəfərqulu bəy *Cavanşir, Əliağa bəy Cavanşir, Mehdi bəy, Bəhram, Hidayət, Xalıq, Mahmud, Hacı, İsa, Qəndab, Həsən, Surxay, Fəridə, Əfqan, Zülfüqar* şəxs adları real həyat hadisələrinin təsviri ilə bağlı işlənmişdir.

2. Şifahi ədəbiyyatda, xüsusilə nağıllarda belə bir cəhət də diqqəti cəlb edir ki, burada ən çox *Əhməd*, İbrahim kişi adları, *Fatma* qadın adı geniş işlənir. Bu da xalq nağıllarımızın daha çox milliliyi ilə bağlıdır. Başqa xalqların folklorunda da belə xüsusiyyət vardır. Məsələn, rus folklorunda *İvan*, almanlarda *Hans*, ingilislərdə *Bill*, fransızlarda *Jan*, amerikalarda *Cem*, ermənilərdə *Vartan* və s. buna misaldır. “Azərbaycan nağılları” (1976) kitabında 18 nağıldan 7-də baş qəhrəmanın adı Əhməddir. Ümumiyyətlə, Azərbaycan xalq nağılları və dastanlarında Əhməd adı əsasında aşağıdakı adlar yaranmışdır: *Əhməd Xacə, Məlik Əhməd, Hambal Əhməd, Əhməd kişi, Vəzir Əhməd, Tacir Əhməd, Dəmirçi Əhməd, Boyaqçı Əhməd, Oxatan Əhməd, Topal Əhməd, Başmaqçı Əhməd, Burun Əhməd, Bəlli Əhməd, Ovçu Əhməd, Keçəl Əhməd* və s.

3. Antroponimlər süjetin məzmunu ilə əlaqələndirilir. Məsələn, “Məndən olsa oğlanın adını *Örkənqulu* qoyarsınız”, “Məndən eşitsəniz oğlanın adını *Sicimqulu* qoyarsınız” (“Şahzadə Bəhrəm”). Süjetdən məlumdur ki, *Örkənqulu Sicimqulu, Çatıqulu* adları uşağa uzun ömür diləmək məqsədilə verilir.

Məsələ ondadır ki, bu adlardan müxtəlif bədi filmlərdə gülməli obrazlar kimi istifadə olunur.

“Xalid: – Bəlkə, mənə “Bəgemot” deyənlərin hərəsinə mən də bir ad qoşum. Uzununa “Zürafə”, balacasına “cüllüt”...

Asif: – *Örkənqulunu* niyə demirsən? Uzunqulaq *Örkənqulunu* deyirəm”... [“Dərs”, 2015].

“Hacı Həsən: – Ayaqlarının altında ölüm, ya Şeyx! Səndə təqdir yoxdur. Avam olduğum üçün adı *Sicimqulu* çağırırlar.

Şeyx Nəsrullah: – Görünür eşşəyinin noxtası çox uzundur” [“Ölülər”, 1980].

“Nakaşidze: – Siz zarafat edirsiniz?

Səlim bəy: – Zati-aliləri biabırçı *Satıquluya* əvvəlcə bəylik rütbəsi verməliyik. Onda olacaq dvoryan. Dvoryanın da ki zabit olmağa ixtiyarı var” [“Qaçaq Nəbi”, 1980].

4. Folklorunda, xüsusilə, bayatılarda hidronimlər çox zaman rəmzi mənada işlənir. Məsələn,

Tərtərim qan-qan deyirmi?

Səllərinə qurban olum.

* * *

Əzizim qara saldı,
Xollarım qara saldı
Yar çıxdı *Maralgöl*
Özünü qara saldı.

* * *

Aşiq bu *Kür* üstündən,
Atı min, sür üstündən
Yar ki, həkimim oldu,
Əzrayıl, dur üstümdən.

* * *

Aşiq deyər o yannan,
Bağrın başın oyannan.
Araz ayrısı qardaş,
İntizaram o yannan.

* * *

Arpa çayı aşdı, gəl,
Sular, sellər daşdı, gəl.
Bulud təki dolmuşam,
Gözlərim qan-yaşdı, gəl.

Bu nümunələrdə *Tərtər*, *Maralgöl*, *Göygöl*, *Kür*, *Araz*, *Arpaçay* hidronimləri filmlərdə, bir növ, bədii obraz kimi verilmişdir.

“Bu gün *Tərtər* çayının bol sularından kənd təsərrüfatı işlərində kifayət qədər istifadə olunur. Bu çayın suyundan evlərdə də istifadə olunur” [“*Tərtər çayı*”, sənədli televiziya filmi, 1988].

“*Maralgöl* və *Göygöl* hər zaman öz qonaqları ilə şan-şöhrət qazanıb. Hər il adıçəkilən istirahət məkanlarına yüzlərlə turist gəlir” [“*Göygöl*” sənədli televiziya filmi, 1982].

“Baba: – Sənə nə var ki, *Araz* aşığından, *Kür* topuğundan. Kiməsə gülməli ad qoyub ələ salmaq, alçaltmaq ayıbdır. Əslində hər bir adam üçün öz adı çox vacib və qiymətli. Heç bilir-sənmi, öz adından ötrü vuruşan, ölümə getməkdən qorxmayan nə qədər müsəlman olub?” [“*Dərs*”, 2015].

“Səlim bəy: – Canım, boşla belə söz-söhbəti! Nəbi kimi quldurun yeri ya katorqadır, ya dar ağacı, ya da *Arpaçay*.”

Nakaşidze: – Bədirin, söz güləşdirmək vaxtı deyil” [“*Qaçaq Nəbi*”, 1980].

5. Kino dilində şəxs adlarının bir qismi sənət, peşə, xasiyyət və s. məzmun kəsb edir. Məsələn: “*Koroğlu*” dastanındakı *Dəmirçioğlu*, *Toxmaqyuran*, nağıllardakı *Rəmmal*, *Dərzi*, *Dəmirçi*, *Zərgər* və s. adlar sənət, peşə; “*Koroğlu*”dakı *Çopur Səfər*, *Dilbilməz*, *Dəli Mehdi*,

Qorxuqanmaz, *Geridönməz*, *Halaypozan*, *Topdağıdan*, *Tanrıtanımaç* və s. adlar isə xasiyyət, əlamət və keyfiyyət məzmunu bildirir. Bütün bunlar əsərin ideyasına xidmət edir.

6. Nağıllarda, dastanlarda astronomik adlardan geniş istifadə olunur. “*Şəms-Qəmər*” nağılında *Qəmər*, *Şəms*, *Mahirruh*, *Aftab*, *Asiman*, *Səttar*, *Ülkər* şəxs adları bu tiplidir.

Adları çəkilən astronomik adların hər birindən filmlərdən yeri gəldikcə şəxs adları kimi istifadə olunur.

“Fərəcov: – Danışığına fikir ver, Məsmə arvad. Qonşudakı *Qəmər* arvad kimi özündən çıxma. Sənin nəvən cinayətkardır. Cinayət məsələsinin 117-ci maddəsilə cinayət işi açılacaq ona.

Məsmə arvad: – Nöşün balam! Yuxu görmək nə vaxtdan cinayət olub? Bundan sonra yuxumuzun da icazəsini sizdən əlaq gərək, hə? Budur sənə deyirəm, bu saat Əlabbası buraxmasan, bir qab nöyüt töküb, sənin bu idarəni yandıracağam” [“*Yuxu*”, 2001].

Raki: – Eşidib itaət edirəm, şahım!

Akşad: – Hə, indi də *Şəmsin* iştirakı ilə cinlərimin gözbəğlilərini görəcəksən! (Sözünü davam etdirir). Ay yazıq, sən niyə bu kökə düşmüsen?

Arıq cin: – Ağzıma buğda çörəyi dəymədiyinə görə!” [“*Qərrib cinlər diyarında*”, 1977].

“Nakaşidze: – Nəbi sizin naçalnik olduğunuz yerlərdə daha çox at oynadır. Elə dünən *Mahirrunun* kəndini talan edib. Onunla haqq-hesabı üzmək də sizin öhdənizə düşür. Satın almaq lazımdır, satın alın. Qızıl! Nə qədər lazımdır, götürün xəzinədən. Bütün cəbbəxana sizin ixtiyarınızda” [“*Qaçaq Nəbi*”, 1980].

“Baba: – Bolqarıstanda müsəlmanları ölüm qorxusu altında güclə öz adlarından, dinlərindən dönməyə məcbur edirdilər. Dönmək istəməyənlər Türkiyəyə qaçır. *Raxmanov*, *Abdulov*, *Aftab*, *Asiman* və başqaları” [“*Dərs*”, 2015].

“Qasım: – Malabaxan kimdir? Səttar. Donquz *Səttar*. Dünən növbədə idi. Sağıcı isə *Ülkər* idi. Gənc sağıcı” [“*Kişi sözü*”, 1985].

7. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında antroponimlərin familiya (soyad) növündən heç vaxt istifadə olunmur. Burada əsasən, şəxs adı, təxəllüs, ləqəb, ata adı işlənir. Buradan da belə nəticəyə gəlmək olur ki, Azərbaycan antroponi-

mik sistemində familiya ən axırda yaranmış onomastik kateqoriyadır.

Kino dilində belə bir üslubi xüsusiyyət də diqqəti cəlb edir ki, qadın adlarının əksəriyyətinə hörmət mənasını ifadə edən “*xanım*” sözü qoşulur. Məsələn, *Çiçək xanım* (“Mahmud və Ağcanuş”), *Mələk xanım* (“Əzətli Əmrah”), *Tutu xanım*, *Səlbi xanım*, *Zərnişan xanım* (“Məmmədخان və Səlbi xanım”), *Sənəm xanım* (“Vaqifin dastanı”), *Reyhan xanım* (“Hüseyn və Reyhan”), *Nərgiz xanım* (“Alıxan–Pəri”), *Şirin xanım*, *Nigar xanım*, *Əzizə xanım*, *Qönçə xanım*, *Lətifə xanım* (“Koroğlu”), *Gülşad xanım*, *Ballı xanım* (“Mügüm şah”), *Minagərdan xanım* (“Tapdıq”) və s.

Bu cəhət Azərbaycan filmlərində ta qədimdən qadına, qıza, gəlinə, anaya olan sonsuz hörmət və məhəbbətini ifadə edir və bütün filmlərdə adları çəkilən toponimlərdən istənilən qədər istifadə edilir.

“Vahid: – Sibirə gedənlər məndən artıq oğlanlardı bəyəm... lazım gəlsə Sibirə də gedərik.

Leyli: – Eh, bəsdirin sən Allah, *Çiçək xanım* da burdadır. Eşitmədimiz yoldaş Bağirov nə dedi?” [“Qəzəlxan”, 1991].

“Xalid: – Kombayn?... heç belə adam adı olar? Zarafat eləyirsən, baba?

Baba: – Bu, indi gülməli görünür. Amma o vaxt adamlar bu cür adamlarla fəxr eləyirdilər. Çünki inqilaba inanırdılar. İnqilab məscidləri, küçələri dağıtsa da, yenə inanırdılar.

Xalid: – *Tutu xanım*, *Səlbi xanım*, *Zərnişan xanım* kimi adlar nə qədər gözəl səslənir. Qonşularımızı deyirəm” [“Dərs”, 2015].

“Qoca aktyor: – Əşi, yıxıl yat, nəyinə gərək.

Vahid: – Yox, çıxım görüm hardadır...

Əhməd: – Vahid əmioğlu, anan döyül, bacın döyül, nəyinə gərək...

Qoca aktyor: – Hə də, hamı *Zeynəb* kimi xanım olmaz ki!” [“Qəzəlxan”, 1991].

“Qasım: – Sənin burda nə itin azıb?

Niyaz: – Burda nə var ki? *Sənəm xanım* da gördü ki, mən hara gedirəm. Eşitdiyimə görə, sənin şəfqətli əllərin ölü heyvanları da dirildir. Gəlmişəm möcüzəyə baxmağa” [“Kişi sözü”, 1985].

“Akşad: – Qoymayın buğda əldən getdi.

Cin: – Şah, bağışlayın məni, necə olar ki, xoruz-buğda görməyə.

Birinci carçı: – Ey qüdrətli Akşad şahın ölkəsinin əcinnələri! Bilin və agah olun: Bəniadam Qərib bu gündən baş vəzir təyin olunub. *Reyhan xanım* da köməkçisi” [“Qərib cinlər diyarında”, 1977].

Fərəcov (güldü): – Yandırarsan, sən də gedərsən nənənin yanına. (Telefon zəngi).

– Alo? Hə... Necə? Tapıldı? Hardaydı? Lap sənin cavanlığındır... Yaxşı, yaxşı... Bir dəqiqə dayan görüm... *Nərgiz xanım* da gəlsin!” [“Yuxu”, 2001].

“Məşədi Oruc: – Allah bədnəzər adamların evini yıxsın. Qardaşım Kəblə Fətullah evə qayıdanda mən onun üzünə necə baxacağam? Onu necə başa salım ki, günah məndə deyil, eşşəkdədir. Hələ qalsın ki, zövcələri *Şirin xanımla*, *Nigar xanıma*” [“Ölülər”, 1980].

“Leyli: – *Qönçə xanım*, sən Allah, nə dedi o sənə? Belə bir təhər oldun. *Lətifə xanımın* da əhvalı dəyişdi. *Əzizə xanımı* demirəm.

Qönçə xanım: – Heç, ay qız...

Leyli: – Yenə olsun, vallah halın yaman dəyişdi ey...

Əzizə xanım! – Əşi, day biz də uşaq deyilik ki, səninçün. Yəqin görüşə çağırdı səni hə?” [“Qəzəlxan”, 1991].

“Baba: – İnanırdılar ki, cənnəti o dünyada yox, bu dünyada quracaqlar. Ona görə də o zaman *Gülşad xanımla Ballı xanım* ölümə də getməyə hazır idilər” [“Dərs”, 2015].

“Nakaşidze: – Mənim rus soldatlarından heç gözümlə su içmir. *Minagərdan xanımdan* qulağıma çatıb ki, çoxu Nəbiyə sərrast güllə atmır. Onun aradan çıxmasına yol verənlər də var. Siz Nəbinin qanına susayan hampaları, bəyləri silahlandırın. İndi əsl məqamdır, qışdır. Aydır?” [“Qaçaq Nəbi”, 1980].

9. Antroponimik sistemdə ikinci adqoyma, addəyişmə ənənəsi də mövcuddur. Bu antroponimik hadisə nağıllarda və ya dastanlarda qəhrəmanların düşükləri vəziyyətlə, hadisə ilə bağlı baş verir. Məsələn, “Koroğlu” dastanında Həsən paşanın nöqərlərindən birinin adı Keçəl Həmzədir. O, Çənlibelə gələndən sonra Koroğlu və onun dəstəsi Həmzənin çevikliyi, mərdliyini müşahidə edir və onu *Keçəl Həmzə* yox, *Koroğlan* çağırırlar. Beləliklə, Keçəl Həmzənin ikinci adı *Koroğlan* olur. Həmçinin Koroğlanın Möminə xanımdan olan oğlunun ilk adı Həsən, ikinci adı *Kürdoğludur*. *Koroğlanın* özünün ilk

adı *Rövşən* olmuşdur. “Bəxtiyar” nağlında *Bəxtiyarın* ikinci adı *Məlikməmməddir*. “Dədə Qorqud”da Baybura bəyin oğlunun ilk adı *Bamsı*, ikinci adı *Beyrəkdir*. “Əsli və Kərəm” dastanında *Əsli və Kərəm* qəhrəmanların ikinci adı kimi meydana gəlmişdir. Onların ilk adı *Mahmud* və *Məryəm* olmuşdur. “Aşıq Qərib” dastanında *Qərib* ikinci adını Tiflisdə qazanır. Onun ilk adı *Rəsuldur*.

10. Kino dilində işlənən adların bir qrupu təsviri məzmun daşıyır. Məsələn, *Göyçək* (“Göyçək Fatma”), *Əmiraslan* (“Əmiraslanın nağılı”), *Şirzad* (“Ağ quş”), *Qurbani* (“Qurbani”), *Nardan* (“Nardan qızın nağılı”), *Ceyran* (“Ceyranın nağılı”), *Saqi* (“Nəcəf və Pərzad”). Maraqlıdır ki, nağıl və dastanlarda bu cür adların qoyulma səbəbi mütləq süjet içərisində nağıl olunur. Oxucu nə üçün uşağa həmin adın verilməsini nağılın və ya dastanın öz məzmunundan öyrənir.

11. Şifahi ədəbiyyatda işlənən adların bir qrupunu dini-əfsanəvi adlar təşkil edir. Məsələn, *Gavə Cəmşid* (“Şam Şahzadə”), *Fərhad*, *Xosrov*, *Şirin*, *Leyli* (“Xosrov və Şirin”), *İsfəndiyar* (“Şəmşir və Sənubər”), *Süleyman* (“Tapdıq”), *Loğman* (“Loğmanla şagirdi”), *Rüstəm* (“Qara vəzir”, “Kəlləgözün nağılı”), *Züleyxa* (“Üç bacı”), *Leyla* (“Leyli və Məcnun”), *Humay* (“Bəhmən və Humay”), *Zübeydə*, *Züleyxa*, *Fatimə*, *Ayişə* (“Kitabi Dədə Qorqud”), *Bilqeyis*, *Zibeydə* (“Koroğlu”), *Xədicə* (“Əsli-Kərəm”), *Xıdır İlyas*, *Nofəl* (“Leyli və Məcnun”), *Məhəmməd* (“Məhəmməd və Münəvvər”) və sair.

Bu adların bəzilərinin müxtəlif filmlərdə işlənməsini nəzərdən keçirək.

“Vahid: – Mübtəlası olasan bir gülər üzlü gözəlin,

Hər səhər küsdürəsən, könlünü axşam alasan.

Mirzə: – Vahid, yeri gələndə *Leylidən*, *Şirindən* də yaz!

Vahid: – Yazaram, amma *Fərhad* və *Xosrovan* xətrinə dəyər” [“Qəzəlxan”, 1991].

“Nakaşidze: – Hə, necə oldu Nəbinin qoyduğu kəndxuda? Rədd elədin?

Səlim: – *Gavə Cəmşid* deyərmiş ki, vəzifə, şöhrət şirin şeydi, zati-aliləri! İllah ki, arvadı göyçək olan yaşlı kişilər üçün.

Nakaşidze: – Nə demək istəyirsən?” [“Qaçaq Nəbi”, 1980].

“Baba: – Həə... Zəmanə dəyişib. Hər zəmanənin özünün dəbdə olan adları var. Ad çox vacib şeydir. Stalin bunu əla bilirdi. Bilirdi ki, insanların adlarını, dillərini dəyişməklə onları sürüyə çevirib ağılıq etmək olar. Bəzən bütöv bir xalqın da təkcə adını dəyişməklə onun mədəniyyətini, dilini əlindən almaq mümkündür.

Xalid: – Doğrudur baba! İndi *Zübeydə*, *Züleyxa*, *Fatimə*, *Ayişə*, *Xədicə*, *Humay* kimi adları az-az qoyurlar” [“Dərs”, 2015].

12. Şəxs adları, xüsusilə qardaş, bacı, ata, ər-arvad adları həm qafiyə əsasında formalaşır. Məsələn, *Seydi – Sədi* (“İki qardaş”), *Hidayət – Midayət* (“Səyyad və Səadət”), *Yusif – Nəsim* (“Tanrıverdi”), *Əgrək – Səgrək* (“Kitabi-Dədə Qorqud”), *Məlik Məhəmməd – Məlik Əhməd – Məlik Cümşüd* (“Məlik Cümşüdün nağılı”), *Xanbala – Bəybala – Nərbala* (“Ağatlı oğlan”), *Xavər – Zivər* (“Reyhanın nağılı”), *Mahpəri – Gülpəri* (“Fərsiz oğul”), *Nərgiz – Firəngiz* (“Səmədin nağılı”), *Südabə – Rübabə* (“Üç bacı”), *Pərizad – Nurizad* (“Bəxtiyar”), *Fərman – Zaman – İman* (“Yaxşı və Aşıq”), *Hillilim – Güllülüm* (“Hillilim və Güllülüm”) və s.

13. Şifahi ədəbiyyatda antroponimlər kimi toponimlər də müəyyən üslubi keyfiyyətlərə malikdir. Kino dilində toponimlər bəzən hadisənin baş verdiyi yeri bildirirsə, bəzən simvolik səciyyə daşıyır. Burada bir cəhəti də qeyd etmək lazımdır. Kino dilində toponimlərin işlənməsində ədəbi janrın da rolu böyükdür. Belə ki, bayatılarda bir yerdə də olsa, uydurma toponimə rast gəlmək olmur. Lakin dastanlarda, nağıllarda real toponimlərlə yanaşı, qeyri-real toponimlər də işlənir. Bunu nəzərə alaraq burada qısa şəkildə ayrı-ayrı janrlarda işlənən toponimlərdən ümumiləşmiş şəkildə bəhs edirik.

a) Bayatılarda cinas yaratmaq üçün müxtəlif toponimlərdən istifadə olunur:

Əzizim *Maralyana*,
Yol gedər *Maralyana*.
Qorxuram ah-naləmdən,
Dağlarda maral yana.

b) Real toponim bədii kitab məqamında işlənir.

Araz, Araz, can *Araz!*
Mən sənə qurban *Araz!*

Zaman məni yandırdı,
Sən də alış, yan *Araz!*

Yol vermə yada, *Təbriz*,
El gedər bada, *Təbriz!*
Sənin həsrətindəyəm,
Can sənə fəda, *Təbriz!*

Təzə gəlin sübhədən durdu,
Oğlun aldı, layla çaldı.

Qarabağın yaylağında,
Şəkinin güllü bağında,
Təzə gəlin sübh çağında
Oğlan alır, layla çalır.

c) Toponim bayatıların yaranma coğrafiyasını müəyyənləşdirməyə xidmət edir. Belə ki, bayatını qoşan şəxs mütləq öz yaşayış yerini ilk plana çəkir, onun keyfiyyətləri haqqında dəqiq məlumat verir ki, bunları başqa regiona məxsus şəxs deyə bilməz.

Mən aşiqəm, *Qarabağ*,
Şəki, Şirvan, *Qarabağ*.
Tehran cənnətə dönsə,
Yaddan çıxmaz *Qarabağ*.

Qar tutub *Şah dağı*ni,
Don vurub növrağını.
Çəkilib tülək tərən,
Sar alıb ovlağını.

Çimdim *Gəncə çayında*,
Baharında, yayında.
Mən azadlıq quşuyam,
Düşmən canın hayında.

Belə bir cəhəti mövsüm və mərasim nəğmələrində də görmək olur:

Şamaxının Çuxuryurdu,
Ellər alaçığını qurdu.

14. Dastanlarda toponimlərin işlənməsində iki xüsusiyyət nəzərə çarpır:

1) Dastandakı hadisələrin fəaliyyət göstərdiyi bir sıra dar, məhəlli xarakterli toponimlər işlənir:

Gəlin gedək, *Xoruzlunun* düzünə
Ay, güllə dəyib *Urustamın* dizinə-dizinə.

“Qaçaq Rüstəm”dən götürülmüş bu misralar 1884-cü ildə *Qaçaq Rüstəmin Xoruzlu* kəndinin (*Qarabağda*) yanında vuruşarkən bacısının dili ilə deyilmişdir.

Nəbi çıxıb *Gorustan* qaşına,
Dost-aşnanı yığıb başına.

2) Şifahi ədəbiyyatın bütün janrlarında müəyyən dövrlərdə məşhur olan geniş yayılmış toponimlərdən istifadə olunur.

“Sizə haradan, kimdən xəbər verim, *Qarabağ* mahalından” (“Əmrah dastanı”); “Sizə haradan xəbər verim, *Təbriz* şəhərindən Əhməd adlı bir kişidən” (“Aşiq Qərib dastanı”) və s.

Nəticə / Conclusion

Azərbaycan folkloru zəngin onomastik üslubi xüsusiyyətlərə malikdir. Bu xüsusiyyətlər bədii və sənədli televiziya filmlərində özünü bariz şəkildə əks etdirir. Gələcək tədqiqatlarda bu is-

tiqamətdə bir sıra dissertasiya, monoqrafiya yazmaq Azərbaycan dilçiliyi, tarixi, etnoqrafiyası üçün faydalı olardı.

Ədəbiyyat / References

1. Bağırov, A. Naxçıvan toponimlərinin linqvistik xüsusiyyətləri. – Bakı, 2002.
2. Qurbanov, A. Azərbaycan onomalogiyasının əsasları. II cild. – Bakı: Nurlan, 2004.
3. Qurbanova, F. Antroponimiyanın nəzəri məsələlərinə dair. – Bakı, 2001.
4. Soltanov, M. Şəxs adlarımıza bir nəzər. “Yeni dünya”. № 1. – Bakı, 1993.

Bədii filmlər

1. “Ölümlər”, 1980.
2. “Qərrib cinlər diyarında”, 1977.
3. “Yuxu”, 2001.
4. “Kişi sözü”, 1985.
5. “Dərs”, 2005.
6. “Qaçaq Nəbi”, 1980.
7. “Qəzəlxan”, 1991.

Некоторые ономастические стилистические особенности устной литературы на языке кино

Физули Мустафаев

Доктор филологических наук, доцент
Институт языкознания имени Насими НАНА
E-mail: mustafayev.fizuli8@gmail.com

Резюме. Статья посвящена некоторым ономастическим стилевым особенностям устной литературы на языке кино. Сообщается, что классическая литература Азербайджана очень богата ономастическими единицами. Область, изучающая ономастические единицы в этом направлении, называется поэтической ономастикой. Поэтическая ономастика – стилистика ономастики – одна из новейших и еще малоизученных областей языкознания. Эти направления подробно описаны в статье.

В статье говорится о двух направлениях ономастических единиц: ономастические единицы в устной литературе; ономастические единицы в письменной литературе. В исследовании отмечается, что, говоря о стилистических пластах лексики, очень важно обратить внимание на эмоциональные оттенки, художественность, выразительность, образность, национальный колорит художественного текста и другие вопросы, а также лингвистически проанализировать их.

В исследовании сообщается, что азербайджанский фольклор обладает богатыми ономастическими особенностями. Эти особенности ярко отражены в художественных и документальных телефильмах.

Ключевые слова: ономастика, стиль, поэтические особенности, устная литература, письменная литература, топоним, антропоним, художественный текст